

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

RATIONAL NATURE USING AS AN ELEMENT OF RURAL AREAS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Інна ІРТИЩЕВА,
доктор економічних наук,
Національний
університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, Миколаїв

Inna IRTYSHCHEVA,
Doctor of Economics,
National Shipbuilding University
named after Admiral Makarov, Mykolaiv

Тетяна СТРОЙКО,
доктор економічних наук,
Миколаївський
національний університет
імені В.О. Сухомлинського

Tetyana STROYKO,
Doctor of Economics,
Mykolaiv National University
named after V.O. Sukhomlynskiy

Маріанна СТЕГНЕЙ,
кандидат економічних наук,
Мукачівський державний університет

Marianna STEHNEI,
PhD in Economics,
Mukachevo State University

Сучасні процеси деградації біосфери набули такого розмаху, що людство почало усвідомлювати необхідність радикального перегляду стратегії свого розвитку. На жаль, сьогодні економічний розвиток, як і раніше, асоціюється з природоспоживаючою економікою. Відповідно пріоритетним завданням стало забезпечення умов сталого соціально-економічного розвитку галузей та регіонів.

За якістю навколишнього середовища Україна перебуває на 75-му місці серед 133 країн світу. Розораність землі у нас майже одна з найбільших у світі (54%), що призводить до зменшення біорізноманіття екосистем. Зростає деградація землі від ерозії, щорічні втрати гумусу становлять близько 20 млн. т, а сумарні збитки від цього процесу – майже 5 млн. дол. на рік [1, с. 60].

Особливо актуальним є обґрунтування напрямів сталого розвитку сільських територій, що є сукупністю соціуму, сільського поселення, сільськогосподарських та інших угідь поза межами сільських поселень, із розташованими на них виробничими об'єктами. Саме сталий розвиток сільських територій обумовлює їх придатність для існування людей, можливість забезпечення мешканців та її відвідувачів необхідними харчовими продуктами, умовами праці, відпочинку й лікування.

Проблеми сталого розвитку економічних систем досліджувались багатьма вітчизняними вченими. Але недостатньо уваги приділено впливу раціонального землекористування на формування передумов сталого розвитку сільських територій.

Метою дослідження стало обґрунтування напрямів становлення раціонального землекористування як базового елемента сталого розвитку сільських територій.

Стратегічні інтереси нашої країни полягають у забезпеченні концепції сталого розвитку, яка в першу чергу базується на раціональному використанні, охороні та відновленні природно-ресурсного потенціалу і збереженні довкілля. Це обумовлює необхідність узгодження національної політики у сфері реструктуризації, модернізації та розвитку інду-

стріальних секторів економіки, а також надання послуг із політикою з питань охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, формування та запровадження цих механізмів на ринкових засадах економіки [2, с. 37].

У 2007 році було схвалено Концепцію національної екологічної політики України на період до 2020 року, в якій акцентувалася увага на відсутності ефективної системи управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та більш повільному, ніж очікувалося, проведенні структурних реформ і модернізації технологічних процесів в умовах зростання національної економіки, що призводить до збільшення рівня забруднення та зумовлює підтримку старих, неефективних підходів до використання енергетичних і природних ресурсів [3]. Час не лише підтвердив правильність цих тверджень, а і ще більше підвищив їх значущість.

Недооцінка екологічних складових стала однією з причин ускладнень у формуванні системи сталого розвитку. Низька оцінка природних багатств призводить до переексплуатації природних ресурсів

Щорічно на Землі зникає 11 млн. га тропічних лісів – це в 10 разів перевищує масштаби лісовідновлення. Щодня в атмосферу викидається до 60 мільйонів тонн вуглекислого газу. Це є причиною підйому рівня води у Світовому океані, і деякі островні держави можуть бути затоплені впродовж цього століття [4].

Стан Світового океану такий, що він може просто загинути як глобальна екологічна система. Адже океан продукує суттєву частку кисню, необхідного для існування життя на Землі.

За останні 20 років кількість живих організмів в морях і океанах зменшилася майже в чотири рази [5].

Особлива екологічна ситуація склалася в сільськогосподарському виробництві в цілому, що відобразилось на стані сільських територій. Щорічні економічні збитки від забруднення та деградації природного середовища оцінюються у різних країнах у межах 18% ВВП. Так, у промислово розвинутих країнах (США, Великій Британії,

У статті обґрунтовано основні напрями раціонального землекористування як одного з основних елементів сталого розвитку сільських територій. Досліджено сучасний рівень забруднення навколишнього середовища. Визначено першочергові напрями, здатні забезпечити передумови для формування системи сталого розвитку сільських територій.

The basic directions of rational land using as one of the basic elements of rural areas sustainable development are grounded in the article. Is investigated the modern level of environmental pollution. The priority areas that are able to provide the preconditions for sustainable development system forming of rural areas are identified.

Нідерландах, Японії) цей показник коливається на рівні 0,4-2,0% ВВП; у державах Східної Європи (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія) він становить 3-5%; у країнах СНД та в Україні – 10-15%, а у країнах «третього світу» – 6-18% [6, с. 4].

Для обґрунтування екологічних пріоритетів розвитку сільських територій першочергового вирішення потребують проблеми землевпорядкування. В аграрній економіці України та на сільських територіях нині спостерігається неконтрольовані процеси надконцентрації земельного капіталу. За різними джерелами, 106 трансрегіональних високоінтегрованих формувань, так званих агрохолдингів із середніми розмірами землекористування 99,5 тис. га, ведуть сільськогосподарське виробництво на розосереджених у сільських територіях орендованих землях, організовують діяльність на майже 10 550 тис. га сільськогосподарських угідь [7, с. 10].

Це виробничі формування, продукція яких є конкурентоспроможною за рахунок використання ефекту масштабу й частково замкнутого циклу виробництва продуктів харчування. Однак розвиток агропромислового виробництва за умови обрання такого шляху його організації призводить до посилення соціальної напруженості сільських територій через вивільнення зайвих працівників і зростання рівня безробіття, активізацію процесів перерозподілу власності та зменшення різноманіття форм господарювання, поглиблення дисбалансу галузевої структури агропромислового виробництва й нераціонального використання землі, недоходження податкових платежів у місцеві бюджети тощо.

До того ж переважна більшість холдингових структур уклала договори оренди строком на 49 років, практично отримавши їх у довічне користування. Частковим розв'язанням проблеми підвищення соціальної спрямованості агрохолдингів може бути законодавче врегулювання їхньої діяльності шляхом удосконалення механізму орендних земельних відносин.

Отже, забезпечення трансформаційних процесів у напрямі до сталого розвитку неможливе без вирішення проблем землекористування, основними з яких для сучасної України є: недосконалість державного управління земельними ресурсами, нерегульованість земельного законодавства, практична відсутність інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення.

Проблеми, що постали нині перед системою землекористування, не нові. У цьому сенсі справедливими є міркування Ю. М. Хвесик, яка зазначає, що уникнути стратегічних помилок у процесі проектування інституціональних змін у сільськогосподарському землекористуванні можна на основі критичного аналізу, а не огульного копіювання зарубіжного досвіду впровадження організаційно-правових форм підприємницької діяльності, насамперед у сфері землеустрою. Потребують опрацювання, здавалося б, універсальні механізми регулювання земельних відносин, які довели свою життєздатність у країнах розвинутого капіталізму. Якщо цього не станеться, то нас очікує сумний досвід трансформаційних змін у промисловому секторі середини 90-х років [8, с. 140].

Лише після вирішення проблем, що накопичилися у сфері землекористування, можливий перехід до наступних етапів: активізації органічного землеробства та переходу інфраструктурних галузей і основного виробництва агропродовольчої сфери на засади сталого розвитку, забезпечення відповідного рівня екологічної безпеки сільських територій.

Адже на сучасному етапі земля як базис агропродовольчої сфери та сільської території не відповідає принципам екологічності та екологічного землекористування. Зокрема, у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» стан земельних ресурсів визнано як близький до критичного.

Це підтверджують і обсяги здійснених заходів щодо охорони земель в Україні: катастрофічно скоротилося будівництво протиерозійних споруд, обсягів залуження сильно деградованих та забруднених шкідливими речовинами земель.

Реальною метою для держави має бути мінімізація суми економічних збитків від нераціонального природокористування і витрат на контроль за рівнем забруднення довкілля. Співвідношення між цими двома видами витрат, що в сумі є загальними витратами на охорону навколишнього природного середовища, та рівнем його забруднення можна відобразити схематично (див. **рис.**).

Крива загальних витрат є сумою кривої витрат на ліквідацію наслідків забруднення та кривої економічних збитків від забруднення. Вона відображає загальні втрати суспільства, пов'язані із забрудненням природи. На цій кривій можна легко визначити такий рівень забруднення, який відповідає мінімальним суспільним витратам, – точка М, що є точкою еколого-економічної рівноваги.

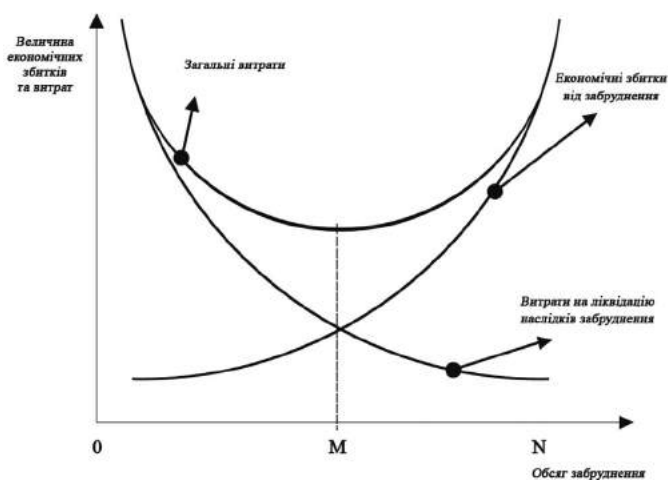
Суб'єктам економічної діяльності немає сенсу намагатися досягнути меншого рівня забруднення так само, як і не зменшувати високого, оскільки це супроводжується більшими витратами. Наприклад, вартість досягнення нульового рівня забруднення може бути значно більшою, ніж збитки від нього. Лише тоді, коли рівень забруднення довкілля перевищить точку М, граничні витрати суспільства від кожної додаткової одиниці забруднення стануть більшими, ніж витрати на його попередження. Наприклад, якщо рівень забруднення зросте від М до N, то втрати суспільства від цього значно перевищуватимуть вартість відвернення забруднення.

Щодо платежів за спеціальне використання природних ресурсів, то їх частка у податкових надходженнях до Зведеного бюджету є незначною, відстаючи від її рівня в країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою. Фактично такі платежі не виконують своєї основної функції – вилучення ренти з приватного до державного сектору [1, с. 60].

Не викликає дискусій той факт, що ліквідація наслідків шкідливого землекористування і взагалі забруднення природи потребує значних витрат. Чим більшими є витрати суб'єктів господарювання на втілення в життя природоохоронних заходів, тим екологічнішим стане середовище проживання людини.

На перший погляд видається, що держава має прагнути до досягнення та збереження абсолютно чистого довкілля, але така мета є утопічною, хоча до неї можна наблизитись. Агенція з охорони навколишнього середовища США підрахувала: щоб підвищити рівень вилучення різних забрудників із 85 до 90%, потрібно додатково витратити близько 60 млрд. дол. США,

Рисунок. Визначення оптимального рівня забруднення [9, с. 635]

а досягнення нульового рівня забруднення може коштувати майже 320 млрд. дол. [10, с. 444].

Ми підтримуємо точку зору А. Зубкової, яка вважає, що політика сталого розвитку сільських територій повинна базуватися на п'яти взаємопов'язаних складових: економічне регулювання – використання економічних інструментів (податки, дотації, компенсації) стимулювання природоохоронної діяльності сільськогосподарських землекористувачів; екологічна освіта – розвиток екологічних цінностей у населення і залучення сільських мешканців до процесу прийняття рішень; техніко-технологічна політика – розробка екологічних нормативів і технологій, технічне забезпечення природоохоронної діяльності сільськогосподарських товаровиробників; екологічний моніторинг – контроль за станом усіх природних компонентів, у тому числі земельних ресурсів; правове та організаційне державне забезпечення екологічної діяльності суб'єктів сільськогосподарських відносин [11].

Для формування передумов сталого розвитку сільських територій необхідно використовувати системний підхід у землекористуванні. Доцільно пов'язувати його із трьома складовими: економічною (задоволення економічних потреб землевласників та землекористувачів, характер використання земель, розміщення виробництв, рівень інтенсифікації виробництв, розвиток інфраструктури тощо), соціальною (соціальні інституції землекористування і землеволодіння, землеустрій, право власності на землю, сервітути, соціальна інфраструктура) та екологічною (природно-ресурсний потенціал, агроекологічні особливості використання ґрунтів, якість продукції, екологічний стан ґрунтів, екологічні обмеження) [12, с.49].

Орієнтирами планування сталого землекористування є: прийнятний баланс охорони, збереження розвитку землекористування; використання землі на основі сталості розвитку суспільства; реалізація інтегрованих урядових дій у сфері земельних відносин (запобігання конфліктам, координація повноважень та обов'язків, співробітництво та ін.); залучення громадськості до участі у процесі планування сталого землекористування; покращення рівня знань про значення землі та земельних ресурсів у прийнятті рішень; підтримання впровадження ініціатив природоохоронних організацій в управлінні земельними ресурсами; раціональне землекористування [13, с.380].

На нашу думку, першочерговим напрямом, який забезпечить передумови для формування системи сталого розвитку сільських територій, є розроблення механізмів раціонального землекористування та відповідне наповнення місцевих бюджетів.

Якщо основні соціальні, економічні та екологічні закони вже сформовані, то принципи сталого землекористування як часткові принципи екологічно сталого розвитку сільських територій та суспільства в цілому поки що повністю не розкриті.

For grounding of ecological priorities of the rural areas development, the problems of land management need the priority solution. Ensuring the transformational processes in the direction towards the ecological sustainable development is impossible without solving the problems of land use, the main problems of which in modern Ukraine is the imperfection of State managing with land resources, unregulated land legislation, practical absence of infrastructure of agricultural lands market.

The real purpose for the State should be minimisation of the amount of economic damages from unsustainable nature using and expenditures for the control of environmental pollution level. For forming the preconditions of sustainable development of rural areas, a systematic approach in land

using should be used. In our opinion, priority direction, which will provide the preconditions for forming of a system of ecological sustainable development in rural territories, is development of mechanisms of rational land using and the appropriate filling of local budgets.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що для формування передумов сталого розвитку сільських територій вкрай необхідно дотримуватись насамперед таких принципів: системного підходу до раціоналізації землеволодіння землекористування; охорони земель; своєчасного усунення та попередження негативного впливу деградованих земель на здоров'я і добробут населення, навколишнє середовище; задоволення соціально-економічних інтересів у сфері земельних відносин та їх гармонізації з екологічною складовою.

CONCLUSIONS

We think, for forming the preconditions of sustainable development of rural territories it is necessary, first of all, to follow such principles as: system approach towards the rationalization of land owning and land using; land protection; timely removal and prevention of negative influence of degraded lands upon the health and well-being of population; environment; satisfaction the social-economic interests in the sphere of land relations and their harmonization with ecological component.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голян В. А. Рентні відносини у сфері природокористування: сучасна практика та перспективи / В. А. Голян, В. М. Бардась // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. (м. Бахчисарай, 15–16 вересня 2011 р.) / НДІ сталого розвитку та природокористування, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». – Сімф.: ПП «Підприємство Фенікс», 2011. – 332 с.
2. Харічков С. К. Інституційні передумови та механізми активізації екологічно чистого виробництва в контексті сталого розвитку України / С. К. Харічков, Н. М. Андреева, О. М. Мартинюк // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика: у 2 т.; за наук. ред. д.е.н., проф. Хлобистова Є. В. / ДУ «ІЕПСР НАН України», СумДУ, НДІ СРП. – Сімф.: ВД «АРАЛ», 2011.
3. Т. 2. – 2011. – 340 с.
4. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року. Розпорядження від 17 жовтня 2007 р. № 880-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-%D1%80>.
5. Хосла А. На землі почався новий етап вимирання [Електронний ресурс] / А. Хосла – Режим доступу: <http://www.telegraf.lv/news/>.
6. Клапцов В.М. Экологические проблемы устойчивого развития [Електронний ресурс] / В.М. Клапцов – Режим доступу: <http://www.riss.ru/index.php/analitika/198-ekologicheskie-problemy-ustoychivogo-razvitiya#.UwLqOc54HFw>.
7. Миркін Б. Сценарій переходу до сталого розвитку // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2005. – №10. – С. 3-5.
8. Присяжнюк М. Про необхідність і напрями поглиблення аграрної реформи / М. Присяжнюк, П. Саблук, М. Кропивко // Економіка України. – 2011. – № 6. – С. 4–17.
9. Хвесик Ю. М. Формування механізмів інституціонального забезпечення сталого землекористування: зарубіжний досвід / Ю. М. Хвесик // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. пр.: у 2 ч. / РВПС України НАН України. Ч. 2. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – С. 134–140.
10. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / [З. Ватаманюк, С. Панчишин, О. Дорош та ін.]; за ред. З. Ватаманюка. – Л.: «Новий Світ-2000», 2005. – 648 с.
11. Mansfield E. Principles of macroeconomics / E. Mansfield // Fifth edition. – New York, 1986. – 566 p.
12. Зубкова А. Соціально-економічні інструменти екологічно сталого розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / А. Зубкова – Режим доступу: http://ref.co.ua/81797-Social_no_ekonomicheskije_instrumenty_ekologicheskij_ustoychivogo_razvitiya_sel_skih_territoriy.html.
13. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України Б. Є. Патона. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2011. – 72 с.
14. Третяк А. М. Землепорядне проектування: теоретичні та методичні основи інвестицій у землекористування / А. М. Третяк, В. М. Другак, Д. П. Романська. – К.: ТОВ ЦЗРУ, 2007. – 387 с.